

Summary. In the article, there are considered marketing and logistics activities in the field of household waste management and is noted the need to reorient the national economy in the bio-economy at state and regional levels, are selected core subjects (initiative groups) in the waste control sphere and is shown the main marketing and logistic measures for the field of ecological development. It is indicated the need for the development of the national ecological strategy and the transition to the bioeconomy through the using of large-scale and complex approach.

Key words: marketing and logistics activities, domestic (household) waste, bioeconomy, system, ecology, recycling (utilization).

УДК 330.3:336.5

Олієвська М. Г.
*кандидат економічних наук, доцент
Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління*

Olievska M. G.
*PhD (Economics), Associate Professor, Research,
Financial Institute of Academy of Financial Management*

ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

THE FINANCING OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF REPRODUCTION OF HUMAN CAPITAL

Анотація. У статті розкрито актуальні проблеми фінансування освіти в контексті відтворення людського капіталу. Обґрунтовано, що вітчизняна система фінансування освіти не забезпечує підготовку фахівців відповідно до потреб ринку. Визначено низку проблем, які впливають на ефективність фінансування освіти державою, підприємствами та домогосподарствами. Запропоновано напрями поліпшення фінансування освіти в контексті відтворення людського капіталу в Україні.

Ключові слова: фінансування освіти, відтворення людського капіталу, суб'єкти фінансування освіти, місцеві бюджети, освітня субвенція.

Постановка проблеми. Фінансування формування та розвитку людського капіталу на рівні домогосподарств, суб'єктів господарювання, регіонів, країни є однією з ключових передумов сталого розвитку, оскільки в умовах формування економіки знань, відтворення людського капіталу потребує фінансування, співвимірних вимогам часу. Оптимізація державних видатків на охорону здоров'я, освіту та соціальний захист є лише одним із напрямів поліпшення фінансування відтворення людського капіталу в Україні. На часі розроблення та впровадження додаткових механізмів фінансування людського капіталу, таких як ідентифікація та використання усіх факторів та резервів збільшення фінансування розвитку людського капіталу на рівні регіонів (фінансова децентралізація, розвиток соціально-економічної інфраструктури територій; використання публічно-приватного партнерства для розвитку людського капіталу; поліпшення інвестиційного клімату; забезпечення інтеграції освіти, науки і виробництва; розвиток соціально-культурної сфери); активізація використання джерел приватного сектору.

Поліпшення фінансування відтворення людського капіталу є вкрай необхідним для забезпечення якісної освіти, гідної праці, економічного зростання, зменшення нерівності та подолання бідності з метою стабільного підвищення якості життя для майбутніх поколінь [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність досягнення зазначених та інших Глобальних цілей сталого розвитку в Україні, відповідно до світових тенденцій, спонукає науковців досліджувати сутність та складники людського капіталу, розробляти нові та вдосконалювати наявні механізми фінансування відтворення людського капіталу. Вагомий внесок у дослідження і розв'язання наукової проблеми фінансування освіти здійснили відомі науковці: А.Є. Буряченко, Т.І. Єфименко, О.П. Кириленко, В.О. Огнев'юк, І.П. Сидор, котрі розкрили такі питання, як: сутність та складники людського капіталу; фінансування освіти та професійної підготовки; децентралізація бюджетної системи; вдосконалення міжбюджетних відносин; використання програмно-цільового методу в бюджетному процесі; роль публічно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на активне вивчення зарубіжними та українськими вченими фінансування відтворення людського капіталу, у тому числі такої сфери, як освіта та глибинність пізнання, варто зазначити, що досі спірними та невирішеними залишаються питання оптимізації державних видатків на фінансування освіти; збільшення фінансування освіти з використанням місцевих фінансів; активізації використання джерел корпоративного сектору та домогосподарств для фінансування освіти.

Мета статті полягає у з'ясуванні зарубіжних та національних особливостей і закономірностей фінансування освіти та обґрунтуванні пропозицій щодо поліпшення фінансування освіти на регіональному рівні в контексті відтворення людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі соціально-економічного розвитку регіонів лежить продуктивне використання професійних знань, підприємницьких та організаційних навиків, біофізичних активів, психічного та соціального здоров'я, котрі втілені в людських ресурсах і формуються за рахунок фінансування освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. В економічній науці ці активи називають людським капіталом, який має всі властивості, притаманні капіталу, а саме є накопиченою вартістю цінностей, що використовуються у господарській діяльності; є фактором виробництва та джерелом отримання доходів; дає змогу примножити майбутні блага; здатен капіталізувати вартість людського життя. Від раціонального розподілу та використання людського капіталу залежать результати діяльності та можливості розвитку таких економічних суб'єктів, як домогосподарства, суб'єкти господарювання, регіони, країни, у середньо- та довгостроковій перспективі [6, с. 8].

Таким чином, людський капітал – це економічні активи особистого фактору виробництва, які використовуються в господарській діяльності для підвищення її ефективності та зростання добробуту носіїв людського капіталу. Для основних економічних суб'єктів складники, чинники розвитку та джерела фінансування людського капіталу є неоднаковими. А відтворення людського капіталу відбувається у сферах: освіти, що відіграє ключову роль у формуванні знань, умінь, інтелектуального потенціалу; охорони здоров'я, що забезпечує підтримку людського капіталу відповідно до фізіологічних і психологічних потреб для продовження терміну його ефективного функціонування шляхом запобігання захворюванням та усунення їх негативних наслідків; соціального забезпечення та захисту, що проявляється у вигляді різних засобів підтримки різних верств населення. Вагому роль у відтворенні людського капіталу відіграє фінансування вищезазначених сфер.

Освіта є провідним чинником формування та розвитку людського капіталу, а витрати на освіту є високопродуктивними інвестиціями. Джерелами фінансування освіти є фінансові ресурси центральних та місцевих органів влади, суб'єктів господарювання, домогосподарств, іноземних держав, міжнародних організацій тощо.

Залежно від територіального походження джерела поділяються внутрішні (власні та залучені) та зовнішні (позичені та централізовані) джерела. Усі джерела залежно від регулярності використання поділяються на регулярні (податки та збори); нерегулярні (інвестиції, міжнародна технічна допомога); разові (продаж/приватизація комунального майна). Залежно від способу залучення джерела поділяються на: бюджетні (кошти місцевого бюджету та бюджетів вищих рівнів); інвестиційні (кошти суб'єктів господарювання та домогосподарств); кредитні (поворотні кошти, що залучаються на певний термін на платній основі); грантові (кошти, що залучаються на безповоротній безоплатній основі) [6, с. 42].

Сьогодні економічно розвинені країни не заощаджують, а щорічно збільшують державні витрати на освіту, фінансуючи свій майбутній розвиток. І навпаки, політика скорочення державних витрат на освіту завдає величезної довгострокової шкоди для добробуту громадян і ставить під сумнів економічне зростання та сталий розвиток.

В Україні провідними джерелами фінансування освіти є бюджетне фінансування та самофінансування за рахунок фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та домогосподарств. За даними Міністерства фінансів України, видатки на вищу освіту становили 88,9% усіх видатків на освіту в 2011 р.; 87,4% – у 2012 р.; 87,4% – у 2013 р.; 89,0% – у 2014 р.; 92,6% – у 2015 р.; 91,5% – у 2016 р., тоді як видатки на інші рівні освіти та науку були менш вагомими. Іншою особливістю вітчизняного бюджетного фінансування освіти є те, що більша частина коштів використовується не на підвищення якості освітніх послуг, а на фінансування поточних потреб, що значно скорочує ефективність такого фінансування. Притому, що в таких країнах, як Австралія, Швеція, Норвегія та Чехія, рівень витрат на заробітну плату та комунальні платежі у загальній структурі видатків на вищу освіту не перевищує 60%.

Зазначимо, що фінансування освіти в Україні за рахунок коштів державного бюджету залежить від збалансованості бюджету; ефективності використання коштів, контингенту тих, хто навчається.

На регіональному рівні для виконання власних та делегованих повноважень функціонують місцеві бюджети, ресурси яких переважно формуються за рахунок податкових надходжень та офіційних трансфертів від органів державного управління.

Варто зазначити, що в 2015 р. було змінено порядок фінансування відтворення людського капіталу порівняно з минулими роками; з тих пір видатки на утримання загальноосвітніх закладів здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів та субвенцій із державного бюджету. Зміна системи фінансування шкіл викликана необхідністю забезпечення рівного фінансування всіх навчальних закладів незалежно від регіону.

Освітня субвенція є елементом нової моделі фінансування і міжбюджетних відносин та спрямовується до місцевих бюджетів для фінансування освітніх закладів, зокрема на оплату праці, харчування, фінансування потреб, оперативне управління тощо. Завдяки новаціям навчальні заклади, споживачі послуг незалежно від регіону будуть у рівних умовах. У 2017 р. обсяг освітньої субвенції становив 52,5 млрд. грн., що на 2,8 млрд. грн. більше, ніж у 2016 р.; окрім того, у 2017 р. урядом передбачено додаткову дотацію у сумі майже 15 млрд. грн. на освіту, медицину і культуру для виконання повноважень місцевих органів влади у сфері освіти; збільшення інвестицій дало змогу підняти соціальний статус учителів, підтримати професійну освіту [9].

У 2018 р. освітній бюджет зростає на 53 млрд. грн. і становитиме 6,7% частки ВВП (219,1 млрд. грн., що майже на 20% більше, ніж 2017 р.), у тому числі: 998,7 млн. – на забезпечення учнів початкових класів навчальними засобами та мобільними меблями; 163 млн. 818 тис. – на придбання техніки для початкової школи; 386,5 млн. – на підвищення кваліфікації вчителів; 272 млн. 382 тис. – на підручники для 1-го класу; 48 млн. 349,5 тис. – на закупівлю навчально-методичної літератури для початкових класів. Такі інвестиції здійснюються на засадах співфінансування з місцевими органами влади [8].

Крім того, у бюджеті 2018 р. передбачено 61,3 млрд. грн. субвенції на освіту, що майже на 11 млрд. більше, ніж у бюджеті 2017 р. Збільшення видатків значною мірою продиктовано потребами реформ, основою для яких є новий Закон «Про освіту» та старт «Нової української школи», що передбачає забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти (для таких цілей місцевим бюджетам виділяється субвенція з держбюджету в розмірі 1,37 млрд. грн.).

Разом зі зростанням доходів місцевих бюджетів органи місцевого самоврядування отримують і нові повноваження. Зокрема, з 2016 р. фінансування професійно-технічної освіти здійснюється за рахунок власних доходів місцевих бюджетів, що є цілком виправдано з економічного погляду: по-перше, на місцях більше можливостей привести у відповідність кількість підготовлених кадрів та перелік спеціальностей до потреб місцевих роботодавців; по-друге, одним із напрямів оптимізації державних витратків може бути використання як бази навчання для ПТУ старших класів середньої школи.

Щодо інших суб'єктів, то фрагментарна інформація про обсяги підготовки кадрів, підвищення кваліфікації персоналу та середній розмір витрат підприємств на одного працівника свідчить про те, що не всі керівники усвідомлюють доцільність та ефективність соціальних інвестицій.

Незважаючи на те що статистично доведено: в середньому збільшення освітнього рівня працівників на 10% призводить до зростання загальної продуктивності діяльності підприємства на 8,6%, тоді як збільшення на 10% інвестицій в устаткування дозволяє отримати приріст продуктивності лише на 3,4% [3], в Україні фінансування відтворення людського капіталу здійснюється здебільшого економічно успішними та соціально відповідальними підприємствами, передусім підприємствами з іноземним капіталом.

Відсутність мотивації та низький рівень платоспроможності населення не дають змоги домогосподарствам здійснювати фінансування людського капіталу (у тому числі освіти); офіційні витрати домогосподарств на освіту впродовж 2011–2017 рр. не перевищували 1,5% сукупних витрат на непродовольчі товари та послуги.

В Україні державні гарантії щодо забезпечення доступу до освіти, права отримання окремих безкоштовних освітніх послуг за рахунок ресурсів сектору центрального державного управління не виконуються. Наявні моделі фінансування освіти є неефективними, тому що мають місце такі проблеми:

1) бюджетні призначення лише на мінімальному рівні задовольняють функціонування освітньої і наукової сфер, а тому недостатні для їх якісного розвитку;

2) порушуються головні принципи, на яких базується бюджетна система України (ст. 7 БКУ) [1], – принцип ефективності та принцип прозорості;

3) абсолютне збільшення розмірів державних витратків не робить доступними та якісними освітні послуги, оскільки мають місце некомпетентні, безвідповідальні рішення головних розпорядників та посадовців, неналежне прогнозування і планування бюджетних витрат;

4) критерії відбору навчальних закладів, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, чітко не визначено, відсутній механізм конкурсного відбору;

5) в Україні немає методики розрахунку вартості підготовки одного фахівця; як наслідок, фактична вартість навчання за контрактною формою є меншою від вартості підготовки за аналогічними спеціальностями за державним замовленням;

6) порядок компенсації (відшкодування) бюджетних коштів випускниками, які навчалися за державний кошт, не визначений;

7) механізм працевлаштування випускників є нормативно не визначеним, водночас у край необхідні високоосвічені та мобільні фахівці, котрих на ринку праці недостатньо;

8) охоплення великої кількості населення вищою освітою призвело до погіршення її якості та недостатності

фінансування; в умовах недостатності фінансових ресурсів навчальні заклади вимушені скорочувати витрати на модернізацію інфраструктури, бібліотечні фонди, міжнародне співробітництво, науково-педагогічні кадри; з іншого боку, скорочення числа тих, хто навчається (а особливо абітурієнтів), загострює проблеми фінансування освіти у приватних навчальних закладах;

9) в Україні ресурсне забезпечення фундаментальних досліджень, оплата праці вчених відбувається за залишковим принципом, що зумовлює скорочення національного наукового потенціалу [4].

До зовнішніх факторів, що негативно впливають на розвиток системи освіти в Україні, можна віднести політичну нестабільність у державі, недостатній рівень фінансування освітньої галузі (фінансування переважно лише захищених статей), неефективне використання наявних ресурсів та важелів впливу, недосконалу правову базу, застарілу матеріально-технічну базу, наявність «дорогих кредитних ресурсів», несприятливий інвестиційний клімат, неефективне функціонування суспільно-правових інститутів, міграцію за кордон та ін.

Отже, в Україні необхідно продовжити реформу освіти і посилити фінансово-економічний складник для поліпшення якості надання освітніх послуг через зміни у фінансуванні освіти, підвищення престижу професії вчителя, забезпечення потреб суспільства й економіки у висококваліфікованих кадрах.

Визначимо основні напрями поліпшення фінансування освіти в контексті відтворення людського капіталу в Україні.

1. Підвищення ефективності державних витрат для забезпечення потреб громадян у якісній освіті шляхом фінансування освітніх послуг.

2. Визначення критеріїв розподілу резерву та нерозподілені витратків освітньої субвенції.

3. Збільшення фінансування освіти і науки за рахунок додаткових трансфертів місцевим бюджетам (наприклад, шляхом виділення стабілізаційної дотації на витратки професійно-технічної освіти).

4. Зміна стипендійного забезпечення. Доцільно зменшити кількість отримувачів стипендій і при цьому підняти стипендії для решти; стипендії мають отримувати лише найуспішніші (академічні стипендії) та соціально незахищені (соціальні стипендії) студенти; при цьому логічним було б запровадження стипендій для студентів-контрактників, які мають високий рейтинг успішності.

5. Модернізація системи фінансування науки та підвищення ефективності діяльності наукових установ (у тому числі визначення реального наукового потенціалу установ, забезпечення уникнення дублювання в проведенні наукових досліджень, проведення міжнародного аудиту наукової системи та державної агедації наукових установ).

6. Для залучення коштів роботодавців, спонсорів та меценатів, а також мотивування працівників підвищувати професійний рівень доцільно звільнити від оподаткування податком на доходи фізичних осіб суми, сплачені будь-якою юридичною або фізичною особою на користь вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладів за підготовку чи перепідготовку студента або працівника; а для працюючих студентів або членів їх сімей, які сплачують за їхнє навчання, надати право зменшувати оподатковуваний дохід на суму фактичних витрат на навчання без обмежень.

Висновки. Відтворення людського капіталу залежить від фінансування освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Разом із тим рівень та якість підготовки фахівців є недостатніми через неефективне фінансу-

вання освіти і науки. Як показали дослідження, сучасна система фінансування освіти не забезпечує формування у майбутніх працівників компетенцій та професійних навиків, які потребують сьогодні ринок праці. Основними причинами є формальний підхід до навчання, неефективне використання коштів, низький рівень фінансування науки, відсутність мотивації у роботодавців та домогосподарств фінансувати підготовку та професійний розвиток людських ресурсів. Саме тому розглянуто низку напрямів удосконалення державної політики в процесі реформування освіти та поліпшення фінансування підготовки

на різних рівнях. Зокрема, запропоновано: забезпечити ефективність державних витрат для забезпечення потреб громадян у якісній освіті шляхом фінансування освітніх послуг; установити критерії розподілу резерву та нерозподілених видатків освітньої субвенції; збільшити фінансування освіти і науки за рахунок додаткових трансфертів місцевим бюджетам; змінити стипендії на забезпечення; здійснити модернізацію системи фінансування науки; переглянути податкове законодавство. Запропоновані заходи спрямовані на поліпшення фінансування освіти в контексті відтворення людського капіталу.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України станом на 1 березня 2017 р. URL: www.zakon2.rada.gov.ua.
2. Буряченко А.С. Фінансовий потенціал соціально-економічного розвитку: регіональний вимір: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.08. Київ, 2015. 34 с.
3. Зачоса О.Д. Управління розвитком людського капіталу в умовах формування економіки знань: автореф. дис. ... канд. ек. наук: спец. 08.00.07. Хмельницький, 2017. 23 с.
4. Єфименко Т.І. Концептуальні підходи щодо розвитку механізмів фінансування науки. Фінанси України. 2016. № 8. С. 9–23.
5. Кириленко О. Досягнення стратегічних орієнтирів вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні. Фінанси України. 2013. № 8. С. 19–28.
6. Олієвська М.Г. Фінансування людського капіталу в регіонах України: монографія. К.: НДФІ, 2017. 286 с.
7. Інвестиції в людський акме-капітал – шлях України до процвітання: Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: монографія / В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва, Я.С. Фруктова. Київ: Київський університет ім. Б. Грінченка, 2016. 912 с.
8. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>.
10. Сидор І. Фінансування підготовки кадрів в Україні: інвестиційно-інноваційний потенціал. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України: монографія; за ред. В.Г. Дем'янишина. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. С. 264–274.
11. Цілі сталого розвитку 2016–2030 / Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року. Нью-Йорк, 2015. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitia/tsili-staloho-rozvytku>.
12. Becker G.S. Human capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education. Columbia university press. 1975. № 4. 101 p.

Аннотация. В статье раскрыты актуальные проблемы финансирования образования в контексте воспроизводства человеческого капитала. Обосновано, что отечественная система финансирования образования не обеспечивает подготовку специалистов в соответствии с потребностями рынка. Определен ряд проблем, которые влияют на эффективность финансирования образования государством, предприятиями и домохозяйствами. Предложены направления улучшения финансирования образования в контексте воспроизводства человеческого капитала в Украине.

Ключевые слова: финансирование образования, воспроизводство человеческого капитала, субъекты финансирования образования, местные бюджеты, образовательная субвенция.

Summary. The article reveals the actual problems of financing education in the context of reproduction of human capital. It is substantiated that the Ukrainian education financing system does not provide training for specialists in accordance with the needs of the market. There are a number of problems that affect the efficiency of education financing by the state, enterprises and households. The directions of improvement of financing in the context of reproduction of human capital in Ukraine are proposed.

Key words: financing of education, reproduction of human capital, subjects of education financing, local budgets, educational subvention.